

Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 39. – Ст. 517.

ЄФІМОВ О. М.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри цивільного та трудового права
юридичного факультету
(Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана)

УДК 347.90

ПРАВОВА СУТНІСТЬ ПРЕДСТАВНИЦТВА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Стаття присвячена питанням визначення правової суті представництва у цивільному процесі. У ній досліджено співвідношення представництва як процесуальної діяльності та як правовідношення. Ґрунтуючись на значенні, функціях процесуального представництва та його відмінності від матеріального представництва, зроблено висновок щодо правової суті процесуального представництва.

Ключові слова: *представництво, представник, довіритель, юридична зацікавленість представника.*

Статья посвящена вопросам определения правовой сути представительства в гражданском процессе. В ней исследовано соотношение представительства как процессуальной деятельности и как правоотношения. Основываясь на значении, функциях процессуального представительства и его отличии от материального представительства, сделан вывод относительно правовой сути процессуального представительства.

Ключевые слова: *представительство, представитель, доверитель, юридическая заинтересованность представителя.*

The article is devoted to the questions of research of law essence of the representation in civil procedure. In this article is investigated the correlation of representation as a procedural activity and as a legal relationship. Basing on the meaning, functions of procedural representation and its distinction from substantive representation it was concluded the law essence of the representation in civil procedure.

Key words: *representation, representative, principal, law interest of representative.*

Вступ. Відповідно до статті 59 Конституції України кожен має право на правову допомогу та є вільним у виборі захисника своїх прав. Конституційний Суд України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009 роз'яснив, що положення частини першої статті 59 Конституції України «кожен має право на правову допомогу» треба розуміти як гарантовану державою можливість будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує.

Постановка завдання. Відповідно до частини другої статті 59 Конституції України

для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура. А згідно із статтею 12 ЦПК України особа, яка бере участь у справі, має право на правову допомогу, яка надається адвокатами або іншими фахівцями у галузі права в порядку, встановленому законом. Таку правову допомогу учасникам цивільного процесу можуть надавати не лише особи, зазначені у статті 56 ЦПК України, відповідно до якої правову допомогу може надавати особа, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги. Однією із задач, поставлених перед інститутом представництва, окрім захисту є також саме надання правової допомоги. Така правова допомога представниками надається у тих випадках, коли особа, що бере участь у справі, не має процесуальної дієздатності, тобто не може своїми діями набувати цивільних процесуальних прав та обов'язків, і вимушена набувати їх опосередковано через дії представника. Крім того, особа, яка має повну цивільну процесуальну дієздатність, але не впевнена у тому, що зможе правильно з метою захисту своїх суб'єктивних прав та інтересів їх набувати та реалізовувати, також може звернутися до фахівця у цій галузі, призначивши його своїм представником.

Єдиної точки зору на те, що є представництво у теорії цивільного процесуального права немає.

Результати дослідження. Одні фахівці вважають, що представництво – це правовідношення, в силу якого одна особа (представник) здійснює у суді в межах, наданих їй повноважень процесуальні дії від імені та в інтересах іншої особи (яку представляє) з метою надання юридичної допомоги при розгляді цивільних справ та здійснення захисту суб'єктивних прав та інтересів, охоронюваних законом [15, с. 73].

Існує точка зору, наприклад М. Й. Штефана, який вважає, що представництво в цивільному процесуальному праві – це процесуальна діяльність особи (представника), спрямована на захист суб'єктивних прав і інтересів, що охороняються законом, іншої особи (яку представляють), що бере участь у справі, а також сприяння суду в повному і об'єктивному з'ясуванні обставин справи та в ухваленні законного і обґрунтованого рішення [24, с. 148].

Прибічники точки зору про те, що представництво – це діяльність, вважають, що представництво не є правовідношення, оскільки у цьому разі необхідно визначитися з тим, яке це правовідношення: матеріальне чи процесуальне. Якщо воно процесуальне та існує між представником і особою, яку такий представник представляє, то доведеться погодитися з тим, що таке процесуальне правовідношення існує без участі суду, як обов'язкового суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин, на що вказувалося у Главі 3 цього підручника. Якщо вважати, що це правовідношення є матеріальним, то у такому разі доводиться визнавати, що процесуальне представництво є інститутом матеріального права і в процесуальному праві не існує [21, с. 108].

Але погодившись з точкою зору, відповідно до якої представництво у цивільному процесуальному праві – це процесуальна діяльність, а не відношення, доведеться визнати, що правовідношення між представником та особою, яку такий представник представляє, не впливає на процесуальний статус, повноваження та діяльність представника. У такому разі визначення представництва, як діяльності, а не як правовідношення, матиме обмежений, неповний характер.

Для того, щоб визначення поняття цивільного процесуального представництва було якомога повнішим та охоплювало усі аспекти цього інституту, усі його характерні риси, що дозволять виокремити його із загальної маси цивільно-правових інститутів, слід поєднати в одному визначенні поняття цього інституту обидві зазначені вище точки зору.

Таке визначення певним чином відповідає точці зору Ю. С. Червоного, який у правовідносинах процесуального представництва розрізняє зовнішні і внутрішні правовідносини. Зовнішні правовідносини існують між судом і представником та є процесуальними. Їх об'єктом є охоронювані законом права та інтереси особи, яку представляють, та з метою захисту яких і виникає процесуальне представництво.

Внутрішні правовідносини процесуального представництва є матеріальними право-

відносинами, так як ґрунтуються на нормах матеріального права [21, с. 109]. Наприклад, відповідно до статті 42 ЦПК України повноваження представників сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, мають бути посвідчені такими документами:

1. довіреністю фізичної особи;
2. довіреністю юридичної особи або документами, що посвідчують службове становище і повноваження її керівника;
3. свідоцтвом про народження дитини або рішенням про призначення опікуном, піклувальником чи охоронцем спадкового майна.

Якщо представником є адвокат, то його повноваження як представника можуть також посвідчуватись ордером, який виданий відповідним адвокатським об'єднанням, або договором. До ордера адвоката обов'язково повинен бути доданий витяг із договору, у якому зазначаються повноваження адвоката як представника або обмеження його прав на вчинення окремих процесуальних дій. Витяг засвідчується підписом сторін договору.

Як бачимо, усі ці документи, якими посвідчуються повноваження представника виникають з матеріально-правових відносин: стаття 244 ЦК України (представництво за довіреністю), статті 121 СК України (загальні підстави виникнення прав та обов'язків матері, батька і дитини), стаття 60 ЦК України (встановлення опіки та піклування судом, призначення опікуна та піклувальника судом), стаття 1284 ЦК України (призначення виконавця заповіту) та інші норми матеріального права.

Виключення законодавцем частини 6 статті 42 ЦПК України, відповідно до якої фізична особа могла надати повноваження представникові за усною заявою, яка заносилася до журналу судового засідання, є ознакою того, що законодавець намагається усунути будь-які можливості тлумачення підстав виникнення процесуального представництва, як таких, що можуть бути процесуальним підставами. Залишивши у статті 42 ЦПК України посилання на норми матеріального права, законодавець виключив можливість існування спору щодо існування процесуального підґрунтя виникнення та існування представництва.

Для більш чіткого розуміння цивільного процесуального представництва є сенс навести його відмінності від матеріального представництва. Такими відмінностями є:

1. Представництво у цивільному процесі відповідно до статті 237 ЦК України – це саме *правовідношення*, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє. Цивільне ж процесуальне представництво – це не відношення, а *процесуальна діяльність*, яка однак на вказаному правовідношенні ґрунтується.

2. Метою матеріального представництва, тобто, такого, що ґрунтується на нормах цивільного права, є вчинення представником правочинів від імені особи, яку він представляє. Такі правочини, вчинені представником, породжують, змінюють і припиняють цивільні права і обов'язки особи, яку такий представник представляє. Метою ж цивільного процесуального представництва є надання правової допомоги особі, яку такий представник представляє, а також суду.

3. При цивільно-правовому представництві юридично значимі дії від імені особи, яку представляє представник, вчиняє цей представник. У цивільних процесуальних правовідносинах може брати участь як представник самостійно, так і разом з особою, яку він представляє. Участь у засіданні суду може брати представник сторони як самостійно, так і разом з такою стороною. Укладення ж договору у цивільному праві не передбачає одночасної участі у ньому і представника, і особи, яку такий представник представляє.

4. У цивільному процесуальному представництві існує так зване подвійне представництво. Так, наприклад, відповідно до частини 5 статті 39 ЦПК України законні представники можуть доручати ведення справи в суді іншим особам. Тобто батьки дитини, законними представниками якої вони є, можуть доручити ведення справи у суді адвокату. Матеріальне ж право не передбачає подвійного представництва. Слід вказати, що відповідно до статті 240 ЦК України представник може передати своє повноваження частково або в повному обсязі іншій особі, якщо це встановлено договором або законом між особою, яку представляють, і

представником, або якщо представник був вимушений до цього з метою охорони інтересів особи, яку він представляє. Однак у цьому разі йдеться про передачу повноважень представника іншій особі, а не про подвійне представництво, як це існує у цивільному процесуальному праві, де законний представник і договірний представник можуть представляти одну особу одночасно.

5. У матеріальному праві представник має лише ті повноваження, які йому надані особою, яку він представляє, та які, як правило зазначаються у договорі доручення чи довіреності. Цивільний процесуальний представник, який має повноваження на ведення справи в суді, відповідно до статті 44 ЦПК України може вчиняти від імені особи, яку він представляє, усі процесуальні дії, що їх має право вчиняти ця особа. Обмеження повноважень представника на вчинення певної процесуальної дії мають бути застережені у виданій йому довіреності.

6. Представником у цивільному процесі відповідно до статті 40 ЦПК України може бути адвокат або інша особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність і належно посвідчені повноваження на здійснення представництва в суді. Тобто *процесуальним представником може бути лише фізична особа*. Матеріально-правовим представником може бути не лише фізична, а й юридична особа.

7. Повноваження процесуального представника направлені на виконання будь-яких процесуальних дій. Такі повноваження *можуть* бути обмежені лише особою, яку представляють. Виключенням з цього правила, коли особиста участь у цивільному процесі є обов'язковою, є, наприклад, справи про усиновлення, які розглядаються в окремому провадженні. Матеріальний же представник не може вчиняти певні дії, які можуть бути вчинені виключно особою самотійно. Наприклад, представник не може здійснити заповіт, так як у заповіті повинна бути виражена воля саме спадкодавця, а не його повіреного. Або, наприклад, відповідно до статті 34 СК України присутність нареченої та нареченого в момент реєстрації їхнього шлюбу є обов'язковою. Реєстрація шлюбу через представника не допускається.

8. Якщо дії матеріально-правового представника породжують, змінюють і припиняють права і обов'язки особи, яку він представляє, то дії процесуального представника можуть породжувати, змінювати і припиняти процесуальні права і обов'язки осіб, яких такий представник представляє. Враховуючи, що метою процесуального представника окрім представництва є й захист, то вчинення процесуальним представником дій, спрямованих на захист особи, яку він представляє, не завжди породжують, змінюють чи припиняють права і обов'язки такої особи.

Як вже було зазначено, процесуальний представник діє у цивільному процесі від імені та в інтересах іншої особи у межах наданих нею повноважень. *Значення представництва* в цивільному процесі полягає у виконуваних ним функціях:

1. діяльність процесуального представника має за мету *захищати* права та інтереси осіб, які беруть участь у справі, тобто він здійснює так зване правозаступництво. Саме захист осіб, представництво яких здійснюється, впливає із положень статті 59 Конституції України та статті 12 ЦПК України як гарантії прав і свобод громадян України;

2. *представляти* таких осіб, тобто бути їх повіреними, або іншими словами, здійснювати процесуальне представництво є другою функцією процесуального представництва. Відповідно до статті 1 Закону України «Про адвокатуру» адвокатура України є добровільним професійним громадським об'єднанням, покликаним згідно з Конституцією України сприяти захисту прав, свобод та представляти законні інтереси громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб, подавати їм іншу юридичну допомогу. А згідно із статтею 6 цього ж Закону при здійсненні професійної діяльності адвокат має право представляти і захищати права та інтереси громадян і юридичних осіб за їх дорученням у всіх органах, підприємствах, установах і організаціях, до компетенції яких входить вирішення відповідних питань.

3. У літературі до функцій процесуального представника відносять надання правової

допомоги не лише особі, яку представляють, а й самому суду. На практиці така допомога суду має істотне значення, так як процесуальний представник, який є фахівцем у галузі права, не лише сприяє суду у встановленні об'єктивної істини та постановленні законного і обґрунтованого рішення, а й допомагає суду підвищити ефективність розгляду справи за рахунок довіри до представника з боку особи, яку він представляє, також і у питаннях усвідомлення, розуміння нею процесуальних прав і обов'язків, та правильної їх реалізації [21, с. 110].

Характеризуючи представництво у цивільному процесі, не можна обійти питання характеристики юридичної зацікавленості процесуального представника у цивільному процесі. Як відомо, зацікавленість сторін у справі розкривається у двох площинах: матеріально-правовій та процесуально-правовій. Процесуальна зацікавленість сторони у спорі полягає в постановленні судом рішення на користь такої сторони: якщо йдеться про позивача, то він зацікавлений в ухваленні судом рішення про задоволення позову. Якщо ж говорити про відповідача, то його зацікавленість, навпаки, полягає в ухваленні рішення про відмову у задоволенні позову.

Матеріальний інтерес таких сторін полягає у тих вигодах, які така сторона отримає у разі задоволення позову чи відмови у його задоволенні. Наприклад, позивач у позові про стягнення заборгованості є зацікавленим в ухваленні судом рішення про задоволення позову (процесуальна зацікавленість), яким з відповідача стягується така заборгованість (матеріальна зацікавленість). У цьому ж спорі процесуальна зацікавленість відповідача полягає в ухваленні судом рішення про відмову у задоволенні позову, а матеріальна зацікавленість – у відмові судом стягнути заборгованість з цього відповідача.

Відповідно до статті 44 ЦПК України представник, який має повноваження на ведення справи в суді, може вчиняти від імені особи, яку він представляє, усі процесуальні дії, що їй має право вчиняти ця особа. Однак це не означає, що зацікавленість представника збігається із зацікавленістю особи, яку такий представник представляє. Захищаючи суб'єктивні права та інтереси свого довірителя, *процесуальний представник має лише процесуальну зацікавленість*. Ця зацікавленість полягає у бажанні представника отримати рішення суду на користь свого довірителя. Ухвалення судом рішення на користь особи, яку такий представник представляє означає досягнення представником мети, з якою такий представник вступив у даний процес. У цьому разі він вважатиме що суб'єктивні права та інтереси особи, яку він представляє, захищені.

Що ж стосується матеріальної зацікавленості, то вона залишається лише у особи, яку представляють, враховуючи, що матеріально-правові вигоди настають саме для такої особи, а не для представника. Матеріальна зацікавленість представника відсутня і у тому, разі, коли він здійснює захист суб'єктивних прав та інтересів довірителя у силу своєї професійної діяльності на платній основі і оплата послуг представника залежить від тієї вигоди, яку отримує в результаті ухвалення рішення його довіритель.

Наприклад, відповідно до статті 12 Закону України «Про адвокатуру» оплата праці адвоката здійснюється на підставі угоди між громадянином чи юридичною особою і адвокатським об'єднанням чи адвокатом. Такою угодою може бути передбачено, що адвокат отримує певний гонорар в залежності від суми задоволених судом вимог позивача, наприклад певний відсоток від суми стягнутого боргу з відповідача. У цьому разі може скластися враження, що адвокат має матеріальну зацікавленість у цивільному процесі. Таке враження слід вважати помилковим, так як, ухвалюючи рішення про стягнення заборгованості з відповідача на користь позивача, суд стягує таку заборгованість на користь саме позивача, а не частково на користь позивача і частково на користь його представника. Усі вигоди у сфері матеріального права дістаються позивачеві. Що ж стосується гонорару адвоката, то він не стягується на його користь у результаті ухвалення рішення. А визначення його розміру в залежності від суми задоволених вимог позивача є нічим більшим, аніж просто механізмом визначення вартості послуг адвоката.

І лише у тому разі, коли особа, яку представляють, не заплатить адвокату узгоджену

суму адвокатського гонорару, такий адвокат сам вправі звернутися до суду із позовом про стягнення суми такого гонорару на його користь з його довірителя. Така зацікавленість набуває характеру матеріально-правової, але її адвокат матиме вже не як представник свого довірителя, а як позивач, що звернувся через суд із відповідною вимогою до свого довірителя, який у такому спорі набуває статусу відповідача.

Висновок. Для реалізації цивільних процесуальних прав та виконання своїх цивільних процесуальних обов'язків суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин повинен мати цивільну процесуальну дієздатність. У тих випадках, коли сторона у справі чи інший учасник цивільного процесу такої цивільної процесуальної дієздатності не має, або ж має і до того має бажання частину своєї цивільної процесуальної дієздатності делегувати іншій особі, виникає цивільне процесуальне представництво. У тих випадках, коли особа не має цивільної процесуальної дієздатності, а свою правоздатність реалізує через іншу особу – представника, процесуальне представництво є обов'язковим і виникає на підставі закону. У тих же випадках, коли особа має цивільну процесуальну дієздатність, але з тих чи інших причин (за браком, наприклад, кваліфікації чи часу) має намір залучити іншу особу для представництва та захисту своїх інтересів у цивільному процесі, йдеться про договірне представництво.

В основі процесуального представництва лежить представництво, що ґрунтується на нормах матеріального права, де представництво являє собою відповідні правовідносини між представником та особою, яку такий представник представляє. У цивільних процесуальних правовідносинах представництвом прийнято вважати процесуальну діяльність представника, яка ґрунтується на матеріально-правовому представництві.

Отже, *представництво* у цивільному процесі – це *процесуальна діяльність* особи (представника, повіреного), спрямована на захист суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів іншої особи, яка бере участь у справі, державних і громадських інтересів, а також сприяння суду у всебічному, повному і об'єктивному з'ясуванні обставин справи, у постановленні законного і обґрунтованого рішення, в основі якої лежить матеріально-правове *правовідношення*.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40. – Ст. 492.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
4. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21. – Ст. 135.
5. Закон України «Про захист прав споживачів» у редакції від 01.12. 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 7. – Ст. 84.
6. Гражданский процесс / Под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чечиной, Д. М. Чечота. – М. 1997. – 780 с.
7. Гражданский процесс России: [учебник] / Под ред. М. А. Вкут. – М. : Юристъ, 2004. – 459 с.
8. Гражданское процессуальное право: [учебник] / С. А. Алехина, В. В. Блажеев и др.; под ред. М. С. Шакарян. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 584 с.
9. Гражданские процессуальные правоотношения. / Н. А. Чечина – 158 с.
10. Гражданский процесс / Под ред. В. В. Комарова. – Харьков. 2001. – 725 с.
11. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. – Петроград, 1917. – 348 с.
12. Фурса С., Щербак С., Євтушенко О. Цивільний процес України. Проблеми і перспективи: науково-практичний посібник. – К., 2006. – 448 с.

13. Цивільне процесуальне право України: навчальний посібник / За ред. С. С. Бичкової. – К., 2007. – 404 с.
14. Цивільний процес України: навчальний посібник / За ред. Ю. С. Червоного. – К., 2006. – 392 с.
15. Цивільний процес: навчальний посібник / За ред. Ю. В. Білоусова. – К., 2006. – 293 с.
16. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За загальною редакцією С. С. Бичкової. – К. : Атіка, 2008. – 840 с.
17. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України. Академічний курс. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 624 с.
18. Штефан О. О. Цивільне процесуальне право: навчальний посібник. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 360 с.

ІЗАРОВА І. О.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правосуддя
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 347.9

ЄВРОПЕЙСЬКА ІСТОРИЧНА ТРАДИЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

Статтю присвячено дослідженню історії становлення двох основних сучасних сімей цивільного процесу в європейських країнах – романо-канонічної процедури та процедури системи загального права. Проаналізовано етапи їх становлення та розвитку, визначено їхні характерні риси, а також висвітлено перспективні шляхи подальшого розвитку цивільного процесуального законодавства сучасних європейських країн.

Ключові слова: *цивільний процес, сім'ї цивільного процесу, романо-канонічний процес, зближення цивільного процесу.*

Статья посвящена исследованию истории становления двух основных современных семей гражданского процесса в европейских странах – романо-канонической процедуры и процедуры системы общего права. Были проанализированы этапы их становления и развития, определены их характерные черты, а также освещены перспективные пути дальнейшего развития гражданского процессуального законодательства современных европейских стран.

Ключевые слова: *гражданский процесс, семьи гражданского процесса, романо-канонический процесс, сближение гражданского процесса.*

The article devoted to history of formation of two major contemporary families of Civil Procedure in Europe – Romano-canonical procedure and Common Law procedure. It analyzes stages of formation and development, define their characteristics and highlights, determined the ways of further development of Civil Procedure in Europe.

